

DAVID PRIESTLAND

STEAGUL ROȘU

O ISTORIE A COMUNISMULUI

Traducere din limba engleză de Corina Hădăreanu

David Priestland este profesor de istorie modernă la Oxford. Lucrările sale explorează istoria Uniunii Sovietice, concentrându-se mai ales pe relația dintre ideologie, politică și cultură politică în epoca interbelică, explicând originile represiunilor staliniste de la sfârșitul anilor 1930 (*Stalinism and the Politics of Mobilization. Ideas, Power and Terror in Interwar Russia*, 2007). Volumul *Steagul roșu. O istorie a comunismului* a fost nominalizat pentru Premiul Longman/History Today la categoria cea mai bună carte de istorie din 2010. Mai recent, Priestland a început un nou proiect care urmărește studiul istoriei neoliberalismului din anii 1970. Prima sa carte din acest proiect, *Merchant, Soldier, Sage: A New History of Power* (2012), este un eseu despre extinderea culturilor de piață în istoria globală și competiția lor cu alte sisteme de valori.

LITERA
București
2019

CUPRINS

Mulțumiri	7
Introducere. 1789–1889–1989	9
Prolog. Creuzetul clasic	25
Capitolul 1. Un Prometeu german	45
Capitolul 2. Călăreții de aramă	101
Capitolul 3. Sub ochii Occidentului	153
Capitolul 4. Oameni de oțel	189
Capitolul 5. Fronturile populare	251
Capitolul 6. Răsăritul este roșu	325
Capitolul 7. Imperiul	374
Capitolul 8. Paricidul	426
Capitolul 9. Gherilele	495
Capitolul 10. Stagnarea	536
Capitolul 11. Apogeul	605
Capitolul 12. Revoluțiile îngemănate	666
Epilog. Roșu, portocaliu, verde... și roșu?	735
 Note	761
Bibliografie selectivă	838
<i>Lista ilustrațiilor</i>	864
<i>Indice</i>	867

reușit, pentru o vreme, să-și asigure sprijinul celor săraci. Ei au putut și să învețe din istoria mișcării revoluționare și chiar a Revoluției Franceze. Iacobinii nu aveau la ce să privească înapoi, cu excepția unui trecut clasic de o valoare îndoiefulnică.

Multă vreme Robespierre a fost urât și respins atât de stânga, cât și de dreapta; abia în 1830, ideile socialiste au început să fie la modă și a avut loc reabilitarea lui. Dar ideile și forțele pe care el și iacobinii le-au dezlănțuit urmău să aibă o influență enormă asupra comunismului, în viitor. În următoarea jumătate de secol, exemplul Revoluției Franceze și al eșecurilor ei a aruncat o umbră uriașă asupra stângii. Iar evenimentele din 1793–1794 au stârnit într-un mod cu totul special imaginația unui Tânăr radical născut în ținutul Rinului ce abia fusese ocupat de Franța revoluționară. Pentru Karl Marx, iacobinii făcuseră erori grave, dar, cu toate acestea, rămâneau „farul tuturor epocilor revoluționare“, o lumină călăuzitoare ce arată drumul spre viitor.³⁴ Marx, ca mulți dintre socialistii din secolul al XIX-lea, avea să-și construiască teoria revoluției învățând din lectia iacobinilor și a istoriei lor sângeroase.

Capitolul 1

UN PROMETEU GERMAN

În 1830, Eugène Delacroix a expus extraordinara sa pictură a revoluției din 1830, *Libertatea conducând poporul*. Reprezentarea făcută de el primei revolte majore din Europa după 1789 a devenit astăzi o imagine clasică a revoluției; într-adevăr, este deseori confundată cu o imagine a mai faimoasei ei predecesoare. Faptul este de înțeles, de vreme ce pictura, în unele aspecte, prezintă revoluția din 1830 – care a înălțat monarhia Bourbonilor, restaurată după căderea lui Napoleon – ca o reluare a celei din 1789. Personajul feminin al Libertății, cu bustul gol, purtând o boaneță frigiană și ținând un tricolor și o baionetă, este o figură semialegorică, un ecou al eroilor clasici de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Pictura era, de asemenea, menită să arate alianța burgheziei cu cei săraci, care se produsese în 1789. Libertatea conduce un grup de revoluționari, de la Tânărul intelectual burghez cu joben până la muncitorul cu pieptul dezgolit și un copil al străzii, călcând peste trupurile neînsuflețite ale martirilor revoluției.

Pictura arată însă și cum se schimbaseră perspectivele asupra revoluției, din perioada lui David. Figurile muncitorilor și săracilor sunt mai proeminente decât ale burghezilor și, deloc surprinzător, dată fiind teama generală inspirată de săraci, criticii ostili s-au plâns că avocații, medicii și

negustorii au fost omisi în favoarea „golanilor și muncitorilor“. Mai mult, Libertatea nu era un personaj cu totul alegoric, ci în mod evident o femeie din popor; *Journal des artistes* o găsea murdară, urâtă și „lipsită de noblețe“.¹ Din 1832, pictura n-a mai fost expusă câțiva ani, de teamă că ar incita la tulburări, dar a fost iar scoasă la lumină în timpul Revoluției din 1848. Pentru Delacroix, în miezul revoluției nu stătea burghezii drapați în togă, ci muncitorii în zdrențe.

Pictura lui Delacroix arată izbitor cât de mult se îndepărtașe imaginea revoluției de tablourile ordonate și hieratice ale lui David. Libertatea lui Delacroix are și câteva trăsături clasice, dar această pânză exultă prin puternicul ei romanticism. Personajele au o sălbăticie și o energie primară care se află foarte departe de cumpătarea clasică a lui David. Totuși, Delacroix a inserat în ansamblul lui revoluționar și un student purtând uniformă Școlii Politehnice – instituția înființată de Carnot, rivalul „tehno-iacobin“ al lui Robespierre. Romantismul revoluției a fost temperat, fie și în mică măsură, de respectul pentru știință.

Entuziasmul lui Delacroix pentru revoluția din 1830 nu a ținut însă mult. El nu era un radical politic și în curând a fost deziluzionat. Într-adevăr, mulți au văzut în faimoasa lui pictură o atitudine puternic ambivalentă față de violența revoluționară: în planul cel mai apropiat de privitor se află câteva cadavre și, contrar titlului, nu Libertatea este cea care conduce poporul, ci un copil care agită un pistol. Prin contrast, Karl Marx nu era împotriva violenței revoluționare și, la fel ca Delacroix, a încercat să aplice experiența lui 1789 la noua și puternica politică socialistă. La sfârșitul anilor 1830 și în anii 1840, germanul Marx era la fel de obsedat de moștenirea lui 1789 ca orice intelectual francez și chiar plănuia să scrie istoria revoluției.² Si, la fel ca Delacroix, Marx aducea la zi tradiția revoluționară, „declassicizând-o“ și plasând muncitorimea în primul plan al întregii mișcări. Eșecul iacobinilor, insista el, se datora în mod clar admirării lor excesive pentru orașul-stat clasic. Nostalgia lor pentru Sparta și Roma antică i-a adus în opozиie față de *sans-culottes*.

Egalitatea politică pe care au îmbrățișat-o, acordând fiecărui om cetățenie deplină, nu mai era de ajuns; într-o societate modernă, adevărată egalitate și armonie se puteau realiza doar prin egalitate economică deplină. Lipsiți de sprinjul societății, ei au fost nevoiți să recurgă la violență.³ Marx a făcut eforturi chiar mai mari decât Delacroix pentru a-și tempera romanticismul revoluționar printr-o analiză a științei și modernismului economic. Iacobinii, argumenta el, exageraseră puterea moralității și a voinței politice în transformarea societății, subestimând importanța forțelor economice.

În această remodelare a tradiției revoluționare franceze stă originalitatea lui Marx. El făurea o nouă ideologie de stânga, potrivită pentru noile societăți industrializate din secolul al XIX-lea, care credeau în progresul tehnologic, și pentru păturile de muncitori, tot mai ample. Era, de asemenea, potrivită pentru o epocă în care se ascuțea conflictul social între muncitori și patronii sprinjiniți de stat. Mai mult, Marx a încercat să deplaseze centrul socialismului din Franța „retrogradă“ de la sfârșitul secolului al XVIII-lea într-o altă zonă – altă națiune „retrogradă“, Germania.

||

După ghilotinarea lui Robespierre în 1794, din închisorile Franței au fost eliberați mii de oameni aruncați acolo de regimul revoluționar. Printre ei se numărau și trei gânditori radicali: François-Noël Babeuf, contele Henri de Saint-Simon și Charles Fourier. Toți trei erau traumatizați de Teroare și au încercat să învețe din ea, deși concluziile lor referitoare la ce a mers prost și la cum putea să fie reanimată tradiția revoluționară erau foarte diferite. Babeuf îl condamna pe Robespierre pentru că i-a trădat pe meșteșugarii și pe țărani Franței; el a devenit conducătorul uneia dintre primele mișcări comuniste. Dimpotrivă, Saint-Simon era moștenitorul tehno-iacobinilor; după el, cea mai condamnabilă era neglijarea de către Robespierre a necesităților producției

și ale modernității. Fourier s-a diferențiat de amândoi, concepând un viitor în care prioritate nu erau nici egalitatea, nici productivitatea, ci creativitatea și plăcerea. Așadar, fiecare a fondat un tip specific de socialism – comunismul egalitarist, socialismul „științific” și un socialism mai romantic – toate trei urmând să fie încorporate de Marx într-o sinteză măreată, chiar dacă niciodată pe de-a-ntregul coerentă.

„Comunismul” lui Babeuf a devenit și mai egalitarist în timpul celei de-a doua perioade petrecute în închisoare, după căderea lui Robespierre. În acele momente, el a elaborat o condamnare a proprietății și mai radicală decât cea făcută sub iacobini.⁴ Babeuf nu mai credea că legea agrară și sfârșitul unor forme evidente de inegalitate erau de ajuns; trebuia urmărită o formă radicală de „egalitate absolută”. În noua societate n-aveau să mai existe bani; toți oamenii aveau să trimită produsele muncii lor la „depozitul comun” și apoi să primească în schimbul lor o parte egală din produsul național. Munca nu avea să mai fie o povară, pentru că oamenii ar fi dorit să muncească, din patriotism și din dragoste față de comunitate. În esență, aceasta era o versiune egalitaristă a utopiei pe care o avuseseră *sans-culottes*, potrivit căreia era nevoie de muncă grea și de justiție socială strictă, înrădăçinate prin recurgerea la o versiune foarte eficientă a distribuției iacobine a alimentelor.

La eliberarea din închisoare, în octombrie 1795, el a decis să o apuce pe un drum revoluționar. A contribuit la organizarea unui Comitet al Insurecției pentru Siguranța Publică, acesta lansând un *Manifest pentru egali*. Babeuf și tovarășii lui planuiau o revoltă în luna mai 1796, dar autoritățile au descoperit conspirația, iar el și alții câțiva au fost arestați și execuțați. Cu toate acestea, tipul lor de politică revoluționară și de egalitarism puritan a supraviețuit. Filippo Buonarroti, care a luat parte la conspirația lui Babeuf, a scris o istorie a celor egali în 1828, într-o perioadă mult mai receptivă la ideile francezului decât deceniile precedente. Buonarroti a făcut ca principiile lui Babeuf să ajungă la un public larg, devenind miezul a ceea ce a devenit

cunoscut sub denumirea de „comunism”: proprietate comună, egalitarism și redistribuire a avuțiilor către săraci, precum și folosirea tacticilor militante, revoluționare pentru preluarea puterii.

Acestei tradiții revoluționare egalitariste îi aparține și una dintre cele mai cunoscute figuri comuniste din anii 1840, croitorul itinerant german Wilhelm Weitling. Acesta era un autodidact, care învățase singur latina și greaca și era capabil să citeze din Aristotel și Homer, ca și din Biblie, de unde și-a extras mare parte din teoria socială. Weitling a sosit la Paris în 1835 și, odată ajuns acolo, a intrat în Liga Clandestinilor – o societate secretă republicană care urma învățăturile lui Babeuf și Buonarroti, dar infuză acest comunism cu o viziune creștină apocaliptică. Pentru Weitling, societatea ideală, rezultatul unei revoluții violente, avea să fie o întoarcere la comuniunea creștină a bunurilor. Ca și pentru Babeuf, principală sa preocupare era egalitatea (deși era dispus să le accepte ceva lux celor care făceau muncă suplimentară). El a încercat să rezolve problema monotoniei, dar principală sa propunere a fost ca muncitorii să fie învățați să se bucure de muncă făcând trei ani de serviciu obligatoriu într-o unitate industrială cvasimilitară. Weitling a fost probabil cel mai influent socialist din Germania, iar ideile lui au influențat o întreagă generație de muncitori germani în exil la Londra, Bruxelles, Paris sau Geneva. Liga Celor Drepti, una dintre cele mai mari societăți secrete radicale germane, a adoptat ideile lui Weitling în manifestul său oficial din 1839, iar membrii grupului au luat parte în același an la Insurecția de la Paris, condusi de August Blanqui, amator de conspirații și influențat de iacobini.

Și totuși, nu toți comuniștii, inclusiv unii din Liga Celor Drepti, erau entuziasmati de socialismul brutal al adeptilor lui Babeuf și Weitling. Schapper, unul dintre conducătorii filialei de la Londra a Ligii, condamna comunismul lui Weitling ca fiind lipsit de fericire și despotic: „Exact ca soldații în cazarmă... În sistemul lui Weitling nu există libertate.”⁴⁵ Dar și mai ostili față de acest tip de comunism erau socialistii

romantici, numiți și „utopici“, și cel mai excentric reprezentant al lor, Charles Fourier.

Termenul de „socialism utopic“ a fost folosit de Marx și Engels ca o modalitate de a respinge un mare număr de rivali și de a le denigra ideile, în comparație cu propriul „socialism științific“. Cu toate acestea, termenul descrie un tip de socialism de la începutul secolului al XIX-lea.⁶ Spre deosebire de comuniști, socialistii utopici nu erau în general muncitori și inițial nu au avut o legătură strânsă cu mișcările clasei muncitoare. De asemenea, ei erau mult mai puțin interesați de preluarea puterii. În schimb, își concentrău eforturile spre formarea unor comunități mici, experimentale, și aveau o vizionă asupra societății ideale care era mult mai atrăgătoare decât egalitarismul spartan al adeptilor lui Babeuf. Și, mai degrabă decât să impună moralitatea creștină a lui Weitling, ei încercau să combată doctrina păcatului originar, pe care era fondat creștinismul și pe care o considerau opresivă. În opinia lor, omenirea era prin natura ei altruistă și cooperantă, iar o educație potrivită ar permite ca aceste idei să predomine. Ei erau în mod special ostili față de mohorăta etică a muncii din noul capitalism industrial, atât de strâns asociată cu creștinismul și mai ales cu ideile protestante ale vremii. Sistemul fabricilor și diviziunea muncii transformau oamenii în mașini, iar viața într-o trudă lipsită de bucurie. Societatea trebuia organizată astfel încât fiecare membru al ei să poată fi creativ și să-și dezvolte individualitatea. Ca spirit, viziunea lor era, aşadar, romantică. Totuși, spre deosebire de iacobini, al căror romanticism ținea de sacrificiul eroic de sine al soldaților, al lor proslăvea creativitatea și realizarea artistului.

François Marie Charles Fourier a fost unul dintre principali teoreticieni ai acestei utopii a plăcerii și a creativității. Marcat de experiența iacobinilor, el a respins toate formele de revoluție violentă și de egalitate economică, pornind în schimb de la ideea că civilizația modernă, care suprime dorința naturală de placere, era responsabilă pentru suferința umană. În locul ei, el a propus noi

comunități-model – „falansterele“ – în care responsabilitatea socială și pasiunile să coexiste.⁷ Fiecare dintre aceste comunități avea să numere 1620 de membri. Munca avea să fie plăcută și îndatoririle repartizate în funcție de caracterul fiecărui individ. Oamenii aveau nevoie și de varietate, așa că ziua de lucru urma să fie împărțită în perioade de două ore, în fiecare dintre acestea muncitorii urmând să lucreze ceva diferit. Fourier a rezolvat problema muncilor neplăcute, cum ar fi curățarea latrinelor, prin bizara propunere ca acestea să fie repartizate copiilor – „micilor hoarde“, cum le spunea –, pe motiv că lor le place să se joace în murdărie. El a susținut și ideea că în viitor va apărea un nou animal, „anti-leul“ și „anti-balena“, care se va împrieteni cu oamenii și va face muncile grele. Unele dintre propunerile lui s-ar putea să nu fi fost făcute în serios, dar nu este deloc surprinzător că, în secolul XX, poetul și criticul André Breton avea să-l considere pe acest visător un predecesor al suprarealismului. Totuși, prin dorința de a reconcilia munca și împlinirea de sine a oamenilor și prin speranța că oamenii pot fi făcuți să fie „întregi“ evitându-se strictetele impuse de diviziunea modernă a muncii, Fourier a reprezentat latura romantică a socialismului și a avut o influență semnificativă asupra lui Marx și Engels.

Un inamic socialist și mai influent al comunismului lui Babeuf a fost Pierre Joseph Proudhon, un tipograf care l-a depășit pe Weitling în eforturile de autodidact, învățând singur nu doar latina și greaca, ci și ebraica. În 1840, el a publicat *Ce este proprietatea?*, care, prin puternica declaratie „proprietatea este furt“, a devenit subiectul principal de discuție în toate saloanele din Franța. Totuși, Proudhon nu voia abolirea proprietății private, ci urmărea mai degrabă ca aceasta să fie repartizată uniform. Proudhon a obiectat, aşadar, împotriva viziunii comunității egale a lui Babeuf, motivele fiind „tortura morală pe care o aplică asupra conștiinței și uniformitatea pioasă și stupidă pe care o impune“⁸. Pentru Proudhon, socialismul trebuia să le permită oamenilor să-și controleze viețile. El voia o formă de democrație

industrială, în care muncitorii să nu mai fie sclavii mașinilor, ci să-și organizeze singuri locurile de muncă; idealul lui era o societate puternic descentralizată, o federație de ateliere și de comunități conduse de muncitori. De loc surprinzător, el a fost considerat unul dintre principalii teoreticieni ai mișcării anarhistice.

Mai apropiat de tradiția comunistă a fost socialismul lui Étienne Cabet, a cărui societate utopică, „Icaria“, organiza proprietatea în comun și era condusă de un guvern ales care deținea controlul total asupra economiei. Adepuți săi – numeroși printre muncitorii francezi – au fost printre primii numiți „comuniști“. Dar figura tipică pentru socialistii români utopici a fost gânditorul britanic Robert Owen, ale cărui idei au fost luate în serios atât de radicali, cât și de lumea bună și ale cărui planuri de comunități socialiste au fost chiar puse în practică. Fiul al unui om de afaceri, a devenit el însuși un întreprinzător de succes și a cumpărat câteva țesătorii pe râul Clyde, în New Lanark. El a considerat că muncitorii nu erau de încredere și, de aceea, a început să-i motiveze oferindu-le condiții mai bune de lucru și educație pentru copiii lor. Dar cum puteau fi reconciliate munca și plăcerea? Soluția lui Owen are multe în comun cu cea a lui Fourier: cei cu vîrstă între 15 și 20 de ani aveau să muncească și, cu ajutorul copiilor, să producă toate lucrurile de care comunitatea avea nevoie; cei cu vîrstă între 20 și 25 de ani urmău să supravegheze; cei între 25 și 30 de ani aveau să organizeze stocarea și distribuția, dar, cum aceasta urma să le ia doar două ore pe zi, restul timpului putea fi alocat „plăcerii și recompenselor“⁹.

Socialiștii utopici, aşadar, au extins scopurile comunismului de la simpla egalitate la atingerea fericirii. Ei au transferat totodată spiritul romantic al eroismului militar și al patriotismului la noua epocă industrială, dând valoare creativității omului în muncă. Dar și ei au avut slăbiciuni specifice: planurile lor păreau deseori excentrice și absurde, legăturile lor cu muncitorii erau mult mai slabe decât cele ale comuniștilor, și păreau să fie niște visători – aveau prea

puține de oferit în termenii unei strategii prin care societatea ideală să poată fi realizată. Ei se limitau la a propovădui transformarea morală a omenirii, extrem de dezirabilă, fără îndoială, dar greu de realizat. Cel puțin comuniștii lui Babeuf aveau un program politic fondat pe o insurecție revoluționară proletară, care, date fiind mișcările muncitorești din anii 1830 și 1840, părea plauzibilă.

Există totuși o slăbiciune comună comuniștilor lui Babeuf și tradițiilor utopice: rareori demonstrau convingător în ce fel ar fi putut comunismul sau socialismul să rezolve problema securității economice și a productivității. Gânditorii liberali, apărătorii pieței libere – printre care Adam Smith și, mai târziu, Herbert Spencer – au fost cei care au descris piața într-o teorie economică solidă. Există însă un alt tip de socialism care a răspuns acestei critici – „socialismul științific“ al lui Henri de Saint-Simon.

Contele Claude Henri de Saint-Simon, născut în 1800, era un aristocrat dintr-o veche familie ducală, dar care s-a rălat inițial Revoluției Franceze. El a intrat în conflict cu Robespierre și a ajuns în închisoare, dar reacția sa față de persecuții a fost total diferită de cea a lui Fourier și Babeuf: el s-a îndreptat spre știință pentru salvarea Franței. Saint-Simon a fost profitul planificării. Scopul societății era producția, întrucât „producția de lucruri folositoare este singurul tel rezonabil și pozitiv pe care și-l pot propune societățile politice“.¹⁰ La putere trebuiau să fie, aşadar, savanții și industriașii sau o combinație a lor. Democrația – conducerea țării de către masele ignorante – era periculoasă și dăunătoare, aşa cum demonstrează foarte limpede experiența iacobină. Într-adevăr, politica ideală se putea dispensa de ea, în favoarea unui proces rațional de luare a deciziilor.

Saint-Simon a fost condamnat de Marx și Engels ca „socialist utopic“ pentru că nu era suficient de „științific“ pentru ei, dar această etichetă este înșelătoare. Saint-Simon era continuatorul filonului antiromantic de gândire iluministă, iar ideile sale s-au dovedit căt se poate de atrăgătoare pentru socialistii de mai târziu, care încercau să reconciliez

egalitate cu prosperitatea economică. Combinarea dintre ideile lui, cele ale comuniștilor lui Babeuf și (într-o mai mică măsură) ale socialismului „utopic“ avea să fie semnul distinctiv al sistemului creat de Marx și Engels. Așa cum stânga anilor 1990 căuta o „a treia cale“ între justiția socială și „raționalitatea“ pieței globale, tot așa Marx și Engels au încercat să arate cum un model social mult mai radical, comunismul, poate fi îmbinat cu prosperitatea economică.

III

Karl Marx s-a născut în orașul Trier, în ținutul Rinului (Rheinland). În timpul ocupației franceze de după Revoluție, Trierul a fost guvernat după legile napoleoniene, relativ libere, de pe urma cărora a beneficiat tatăl lui Marx, Heinrich, avocat respectat și fiu de rabin. Revenirea orașului în statul prusac mai ierarhic și conservator a fost un dezastru pentru Heinrich; legea prusacă le interzicea evreilor să ocupe orice funcție publică dacă nu aveau o dispensă specială. Heinrich a fost nevoie să se convertească la protestantism și a fost boala în 1817, în anul dinaintea nașterii fiului său, Karl.

Marx a crescut, aşadar, într-o regiune aflată pe o falie istorică și politică: între Franța modernă, revoluționară, cu principiile ei de egalitate a tuturor cetățenilor în fața legii, și Prusia nobiliară, având la bază autocrația, ierarhia și privilegiile aristocratice. Nu este deloc surprinzător că Marx, a cărui familie se bucurase pentru scurt timp de razele Iluminismului înainte să fie azvârlită înapoi în Vechiul Regim, era foarte interesat de modul în care forțele istoriei ar putea fi accelerate pentru a aduce politici „progresiste“ într-o țară „înapoiată“. În tinerete, Marx, ca și generația revoluționarilor francezi din anii 1770 și 1780, era obsedat de înapoierea țării sale. Clasa de mijloc germană, se plângea el, era slabă și subjugată de aristocrație și, spre deosebire de echivalența ei franceză, nu se putea pune bază pe ea pentru schimbarea vechii ordini.

La începutul secolului al XIX-lea, Rheinland nu se afla doar pe o falie politică între liberalismul francez și conservatismul german, ci și pe una intelectuală: între Iluminismul francez și romanticismul german. Tatăl lui Marx, potrivit fiicei lui Marx, Eleanor, era un om al rațiunii și al Iluminismului, „un adevărat francez din secolul al XVIII-lea, care îi cunoștea pe Rousseau și Voltaire pe dinafară“¹¹. Totuși, Marx a intrat sub influența unui mentor rival, baronul von Westphalen, tatăl viitoarei lui soții, Jenny, care i-a făcut cunoștință cu vizionarea romantică. După cum scria Eleanor, „baronul l-a umplut pe Karl Marx de entuziasm pentru școala romantică, iar, dacă împreună cu tatăl lui citea Voltaire și Racine, baronul îi citea din Homer și Shakespeare, care au rămas autorii lui preferați toată viață.“¹²

Tensiunea dintre devotamentul iluminist față de rațiune, ordine și știință, pe de o parte și disprețul pentru rutină și pasiunea pentru lupta eroică date de romanticism, pe de altă parte, constituia o fisură în gândirea lui Marx. Personalitatea lui avea, cu siguranță, mai multe în comun cu strălucitul și extraordinarul geniu romantic decât cu lumescul și sociabilul om de știință al lui Voltaire. Una dintre scrisorile pe care i le-a trimis tatăl lui la universitate surprinde tensiunea dintre tatăl civilizat, iluminist, și fiul romantic:

„Dumnezeu să ne ajute! Dezordine și bâlbâială stupeifiantă în toate științele... Barbarie scăpată de sub control, alergând sălbatic, cu părul vâlvoi și purtând robă de savant... Eschivarea de la toate contactele sociale, ignorarea tuturor convențiilor... relația ta cu lumea limitată la camera ta sordidă, unde probabil zac în clasica dezordine scrisorile de dragoste ale lui Jy [Jenny] și implorările bine intenționate, udate de lacrimi, ale tatălui tău.“¹³

Ca student la Bonn la jumătatea anilor 1830, Marx a asistat la cursuri de filosofie și arte, unele ținute de August von Schlegel, faimosul teoretician al romanticismului. El plănuia totodată să publice o lucrare despre romanticism și scria